

NARODNA
UMJETNOST

Rasprave
i
osvrți

PETAR ŠIMUNOVIĆ

(Zagreb)

NARODNA
UMJETNOST

1984

KNJIGA 21

UDK 801

Izvorni znanstveni rad

Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica

Proučavajući govor moliških Hrvata i njihovu antroponimiju te antroponimijske prežitke ostalih šklavunskih naselja u južnoj Italiji, autor se osvrće na prvu našu zapisanu bugarščicu koju je pročitao i objavio prof. M. Pantić kao prvu »srpsku bugarščicu«.

Uspoređujući tekst pjesme s jezikom moliških Hrvata, te sačuvana imena izvoditelja te bugarščice (1497) s antroponimijom šklavunskih doseljenika u južnu Italiju, autor zaključuje da ta pjesma odražava jezične osobine neretvanskoga područja XV. stoljeća (ikavizam, št, žd, a ne: šć, žj i sl., mnoštvo čakavskih osobina itd.), kao što se i imena njezinih izvoditelja podudaraju s imenima i prezimenima moliških Hrvata i drugih srednjovjekovnih hrvatskih iseljenika u južnu Italiju, te jedna i druga imena pripadaju istom jezičnom i duhovnom miljeu po nastanku, tvorbi i širem antroponimij-skom sadržaju.

U »Zborniku Matice srpske za književnost i jezik« objavio je prof. Miroslav Pantić, jedan od najistaknutijih poznavatelja starije dubrovačke književnosti i autor antologije **Narodne pesme u zapisima XV—XVIII veka** (1964), našu najranije zapisanu bugarščicu o tamnovanju vojvode Janka.¹ Prepoznao ju je

¹ Miroslav Pantić, **Nepoznata bugarščica o despotu Đurđu i Sbinjanin Janku iz XV veka**, »Zbornik Matice srpske za književnost i jezik« XXV, 1977, 421—439.

i uspješno pročitao u talijanskom epu **Lo Balzino**, koji je napisao Ruggero de Paziienza, zapisavši u njemu i našu pjesmu kako je umio, ne znajući jezika pjesme. Nju su izveli naši doseljenici u južnotalijanskom gradiću Gioia del Colle u čast napuljske kraljice Isabelle del Balzo za njezina putovanja napuljskim kraljevstvom u susret suprugu Ferdinandu I. Aragonskom. Taj susret »**napuljske kraljice sa srpskom narodnom pesmom**«² zbio se u četvrtak 1. lipnja 1497. u dvorcu A. M. Acquavive na upriličenoj svečanosti. Tada su tamošnji Šklavuni, kako oni sebe zovu, izveli ples i pjesmu. Dvorski pjesnik doživio je taj slavenski puk poput koza koje skaču (**soltando como caprii**) i viču na svojem jeziku (**gridando ad alta voce in lor sermoni**), a onda su pili po svojem običaju, i to muškarci, žene i mladež. Spomenuti R. de Paziienza zabilježio je našu pjesmu u V. pjevanju svojega spjeva onako kako je mogao zvukovno razabrati izgovorne cjeline koje nije razumio. Njegov autograf izgleda ovako:

**Orauias natgradum smereuo nit core
nichiasce snime gouorithi nego Jamco
goiuoda gouorasce istmize molimtise
orle sidi maolonisce dastibome
progouoru bigomte bratta zimaiu
pogi dosmederesche dasmole slauono
mo despostu damosposti istamice
smederesche Jacomi bopomoste
Jslaiu dispot pusti Jsmederesche
tamice Jatechui napitatu seruene
creucze turesche bellocatela vitesco
cha:**

Prof. M. Pantić taj je zapis prilično uspješno razriješio i u njegovu čitanju glasi:

- (1) **Orao se vijaše nad gradom Smederevom**
- (2) **Nitkore ne čaše s njime govoriti,**
- (3) **nego Janko vojvoda govoraše iz tamnice:**
- (4) **»Molim ti se, orle, sidi malo niže**
- (5) **da s tobome progovoru: Bogom te brata jimaju**
- (6) **pođi do smederevske [gospode] sa s' mole**
- (7) **slavnom despotu da m' otpusti iz tamnice smederevske;**
- (8) **i ako mi Bog pomože i slavni despot pusti**
- (9) **iz smederevske tamnice, ja te ću napitati**
- (10) **črvne krvce turečke, beloga tela viteškoga.«**

Ovo sretno otkriće prof. M. Pantića s pravom je imalo odjeka u našoj javnosti.⁴ Zapis te bugarščice 60 je godina stariji od zapisa bugarščica koje je zabilježio Petar Hektorović, koji se po načinu zapisá, i komentara uz zapise, smatra našim prvim i pravim folkloristom.

² M. Pantić, o. c., 423.

³ U skraćenom pretisku Pantićeve studije na prvom mjestu prvog dijela (str. 49—56) u knjizi Sv. Koljevića. **Ka poetici narodnog pesništva** (a kojoj je podnaslov: **Strana kritika o našoj narodnoj poeziji**), Beograd 1982. umjesto sidi zapisano je sidi.

⁴ Osim spomenutog pretiska u Koljevićevoj knjizi, na studiju M. Pantića osvrnuo se St. P. Novak, **Zlatna igla u platu sijena**, »Start«, br. 279, od 3. 10. 1979, 41—43. nazvavši ovaj čin »senzacionalnim otkrićem jugoslavenske književne historiografije»; i J. Grbelja, **Tragom najstarije bugarščice**, **Vjesnik »Sedam dana«** od 7. svibnja 1993, str. 2. i str. 13.

U zanosu pisanja, kojim je prof. M. Pantić popratio tekst otkrivene bugarščice, postavljene su mnoge tvrdnje (i slutnje) u vezi s porijeklom, pripadnošću, postojbinom, stvaralačkom sredinom, jezikom i izvoditeljima ovc i ostalih naših bugarščica, koje su, kako znamo, zapisane jedino u južnoj (i zapadnoj) Hrvatskoj, te u Boki kotorskoj. A, eto, prva i u dalekoj šklavunskoj koloniji u južnoj Italiji.

Odakle šklavunske naseobine u južnoj Italiji?

Iz Dalmacije i odavna. More je oduvijek spajalo ljude u svakakvim namjerama i nedaćama. U jednoj vijesti iz »Kronologije biskupa siponskih« u južnoj Italiji, koju je objavio G. Rohlf s u Zborniku u čast E. Petrovicia (1962), navodi se kako je vladar Oton I. god. 970, kao nagradu za pomoć koju im je pružila slavenska vojska u borbi protiv Saracena, bio sabrao neke slavenske skupine zadržavši ih na poluotoku Garganu, gdje su one kasnije osnovale naselja **Vico Garganico** i **Peschici**.⁵ Iz potonjega naselja, i vjerojatno od kasnijih naseljenika s našega primorja, potječe poznati hrvatski leksikograf Jakov Mikalja (1600—1654).⁶ Godine 1290. spominju se u pokrajini Abruzzi »Slavi cum casalis«, koji su onamo došli preko luke **Vasto**, gdje se u XIV. stoljeću spominju slavenske naseobine. Oni grade crkvu koja se zvala **S. Nicolo degli Schiavoni**.⁷ Mjesto je posjetio 1576—1577. dominikanac Serafino Razzi, prvi pisac povijesti Dubrovnika i jedan od posljednjih svjedoka raguzejskog, romanskog govora. On je zapisao od tih Schiavona šest vjerojatno najčestotnijih riječi: **cruca** (=kruha, **sic!**, il pane), **mesa** (la carne), **sire** (il cacio), **iaia** (il uovo), **vina** (il vino), **vođe** (l'acqua).⁸

No glavnina šklavunskih naselja po južnoj Italiji nastala je u XV. i XVI. stoljeću na opustjelim i u novoosnovanim naseljima. Odvojeni stoljećima od matice, za koju sve što su znali bilo je da se nalazi »z one **ban(d)c mora**«. Gasilice su se te naseobine utopljene u talijanskoj populaciji. Neki od tih Šklavuna ostali su do danas samo u tri naselja u pokrajini Molise. Dubrovački književnik i političar Medo Pucić (1821—1882) za boravka u Napulju čuo je u nekoj krojačnici šklavunski govor, a već prije od nekih talijanskih kolega o slavenskim naseobinama. Upoznao se zatim s prof. Giovannijem de Rubertisom (1813—1889), koji je govorio, kako on kaže, »slavo-molisano«, jer je potjecao iz naselja Acquaviva-Collecroce,⁹ i oni su obavještavali o toj slavenskoj oazi slavenski svijet. Od tada su o tamošnjim slavenskim naseobinama pisali mnogi Talijani. Od Slavena prvi ih je posjetio i o njima pisao ruski historičar V. Makušev (s

⁵ Usp. M. Hraste, *Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana*, »Kolo Matice hrvatske« V, 1963, 613.

⁶ Usp. J. Jernej, *Podrijetlo Jakova Mikalje, Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, Zagreb 1951, 613—623. Njegova su značajna djela rječnik *Blago jezika slovinskoga*, 1646—1659, i *Bogoljubno razmišljanje od očenaša* (1643—1651), u kojem se bavi ortografskim pitanjima hrvatskoga jezika.

⁷ Podaci iz izvrsno dokumentirane studije (na koju se ovdje često pozivam): Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, u: »Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung«, IX, Wien 1911, st(upac) 24.

⁸ M. Rešetar, o. c., st(upac) 27.

⁹ Ako dobro prepoznajem put Isabelle del Balzo, ona je tada kad je zapisana naša bugarščica posjetila i Acquavivu. No i bez obzira na to, šklavunska *Acquaviva* imala je sretniju sudbinu od *Giola del Colle*, jer se održala do danas. Nema sumnje da su u oba imenovana naselja bili naši doseljenici i da su govorili istim jezikom.

M. S. Drinovom). On je tamo čuo »staroslavenske riječi«: **rab, teg, kut, dom, gredem** itd., za koje je smatrao da su iščezle iz srpskohrvatskog, a zadržale se u bugarskom, pa te naseljenike smatra bugarskim potomcima. Tada sigurno nije znao da su te riječi u redovitoj uporabi u prekomorskoj srednjodalmatinskoj čakavštini.⁹ Od naših proučavatelja prvi je podrobnije (i najpovršnije) o njima pisao prof. Risto Kovačević pod naslovom **Srpske naseobine u južnoj Italiji**.¹⁰ On svoj izvještaj ovako počinje:

»Uzmite kartu Italije, pogledajte u istočnu joj obalu, malko izviše one glavine Gargana što ono gleda u ponosni Dubrovnik miloga nam srpskoga primorja, — naći ćete Molize.

Ondje je cvalo devet lijepih srpskih naseobina, od kojih danas ima 16.000 duša.

Tri od tih naseobina, preko 4.000 duša, još čuvaju srpski jezik i veseli srpski običaj nalaganja božitnjeg badnjaka kao zavjet. S ponosom se kazuju Srbi, na srcu im je napredovanje naše drage Srbije. U odličnijim kućama do slike Njihovih Veličanstava kralja i kraljice, stoje slike Njihovih Veličanstava kralja Milana I i kraljice Natalije... I obradovaše se što im ja mogoh razdijeliti stotinjak slika slavnoga oca novije srpske književnosti Vuka...«

I tako sve dalje. Tako bi vjerojatno bilo i u drugom najavljenom nastavku da je do njega došlo. A ti Šklavuni donedavno nisu znali ni ime svojega matičnog naroda, ni naziv svojega jezika, ni ime pokrajine sa sučelnog primorja otkud su došli njihovi preci.

Od tada su o tim šklavunskim naseobinama pisali ovi naši proučavatelji: J. Aranza,¹¹ J. Smodlaka,¹² J. Barač,¹³ J. Gelcich,¹⁴ M. Rešetar,¹⁵ P. T. Badurina,¹⁶ M. Hraste,¹⁷ B. Vidov,¹⁸ F. Gestrin,¹⁹ D. Brozović²⁰ i dr.

Najmjerodavniji i najtemeljitiiji rad svakako je već spomenuta Rešetarova studija, koja u povijesno-zemljopisnom dijelu prati i dokumentira naseljavanja po južnoj Italiji »*Dalmatiae gentes*«,²¹ ili, kako se to katkad izrijeком u vrelima

⁹ M. Hraste/P. Simunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon, I*, Köln-Wien 1979, s. v.

¹⁰ Glasnik Srpskog učenog društva, 62, Beograd 1885, 273—340.

¹¹ J. Aranza, *Woher die südslawischen Kolonien in Süditalien?* »Archiv für slav. Philologie« XIV, Berlin 1892, 78—82.

¹² J. Smodlaka, *Ostanci jugoslavenskih naseobina u donjoj Italiji*, »Hrvatska misao«, III, 1904. Isti, *Posjet apeninskim Hrvatima*, Zadar 1906 (posebni otisak).

¹³ J. Barač, *Hrvatske kolonije u Italiji*, Split 1904.

¹⁴ J. Gelcich, *Colonie slave nell' Italia meridionale*, Spalato 1908.

¹⁵ M. Rešetar, o. c., bilj. 7.

¹⁶ P. T. Badurina, *Rotas opera tenet arepo sator*, Roma 1950, 55 str.

¹⁷ M. Hraste, o. c., bilj. 5.

¹⁸ B. Vidov, *Vocabolario in dialetto delle località dell' isola linguistica croata nel Molise — Montemitro, San Felice, Acquaviva Collecroce*, Toronto 1972, 96 str. Isti, *Grammatica del dialetto ikavo-štokavo delle località dell' isola linguistica croata nel Molise*, Toronto 1979, 60 str. (priručnici).

¹⁹ F. Gestrin, *Migracija iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću*, »Radovi Instituta za hrvatsku povijest«, X, 1977, 393—404. i dr.

²⁰ D. Brozović, *O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije*, u: *Makarski zbornik*, Makarska 1970, 381—405. Isti, *Kruč (Acquaviva Collecroce)*, u knjizi: *Fonološki opisi...*, Posebna izdanja ANU BiH, LV, Sarajevo 1981, 393—398.

²¹ M. Rešetar, o. c., st. 53, st. 75.

navodi: »**vennero della Dalmazia uomini e done**«. ²¹ I drugi istraživači potvrđuju da ti doseljenici u južnoj Italiji potječu iz Dalmacije.

J. Smodlaka ²² dokazuje identičnošću prezimenâ u makarskom primorju i onih u južnoj Italiji da je stari zavičaj Šklavuna u makarskom primorju. ²³ I nošnja šklavunska slična je onoj u makarskoj i imotskoj krajini. Nazivi za odjeću su također indikativni: **plâšt, brôc, kôšila, gâce, bičve, pōdveze, klòbûk, postóle, gũnica, hãla, ručnik** (»marama«), **rũho** itd. J. Aranza smatra da Šklavuni potječu iz zadarske okolice, ²⁴ a J. Gelcich ²⁵ drži da su te kolonije u južnoj Italiji osnovali Crnogorci između 1513—1517. godine, ali za takvu tvrdnju nema stvarnih dokaza, a i jezični se razlozi odlučno protive. ²⁶

Isti (i neki drugi) razlozi bude nevjericu i u tvrdnju prof. M. Pantića, kako su naseobinu u Gioia del Colle osnovali »oni nesrećni 'Sloveni' iz Srbije, iz Bosne i Hercegovine, najzad i sa Primorja, koji su pred turskim zavojevačem... napustili svoje domove... sklanjali svoje glave u primorske gradove, a najviše u Dubrovnik, a kada ih tamo više nisu hteli primati... jatimice se ukrcavali na brodove i spas tražili u Italiji«. ²⁷ Recimo odmah da su takve migracije iz duboke unutrašnjosti prije tog vremena, i u to vrijeme, bile neznatne, sporadične. Daleko od toga da su upravo ti doseljenici iz duboke unutrašnjosti »jatimice« bježali u Italiju. Bilo je, doduše, u XIII. i XIV. st. trgovine robljem preko Dubrovnika, ali sve su to bili pojedinačni slučajevi u pojedinim mjestima i po svoj Italiji, osobito sjevernoj. ²⁸ Nema svjedočanstava da bi taj pravoslavni živalj iz unutrašnjosti, koji se navodno tek usputno zadržao na primorju, osnovao igdje kakvu naseobinu u južnoj Italiji, u Italiji uopće, a do toga doba niti na hrvatskom primorju.

Kad bi doseljenici u Gioia del Colle g. 1497. bili Srbi, valjalo bi ne samo pronaći povijesne dokaze nego odgovoriti i na ova pitanja, ako je to uopće moguće:

a) Otkud onda tim doseljenicima u Gioia del Colle, i uopće svima u južnoj Italiji, **zapadnoštokavski ikavski govor**, ponešto retardiran novoštokavski naglasak itd.?

b) Otkud onda u njihovu govoru **toliko čakavizama** na svim jezičnim razinama, ako su, kako kaže prof. M. Pantić, samo vrlo kratko, tek usputno boravili na primorju?

c) Kako to onda da nakon toliko desetljeća provedenih pod turskim zulumom ti navodni doseljenici iz duboke unutrašnjosti nisu ponijeli sa sobom u svojem jeziku bilo kamo u južnu Italiju makar koji turcizam te materijalne i duhovne kulture u ozračju koje su prilično dugo živjeli? Ništa od toga!

²² J. Smodlaka, *Posjet...*, o. c., 39.

²³ J. Smodlaka, *Ostanci...*, o. c., 751. To mu potvrđuje toponim **Mirkovi dvori** u okolici Bačinskih jezera u donjoj Neretvi i predaja kako je taj ruševni dvorac napušten, jer je **Mirko** sa svojima iselio u južnu Italiju, a tamo je u Šklavuna vrlo frekventno prezime **Mirco**.

²⁴ J. Aranza, o. c., 18.

²⁵ J. Gelcich, o. c., 10—16.

²⁶ Ijekavski govor, refleks poluglasa, suglasnik -h u G. pl. akcentuacija itd.

²⁷ M. Pantić, o. c., 440—431.

²⁸ Usp. D. Dinić-Knežević, *Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiju tokom XIII i XIV veka*, »Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu«, XVI/1, 1973, 39—62.

Ima naprotiv u govoru Šklavuna dalmatskoromanskih prežitaka kao primjerice **pūč** (<*puteus), **přšut** (<*perxūctus), **žmūļa** (<*modiolus), koji su nastali na području dalmatskog jezika, a on se u srednjoj Dalmaciji govorio do kraja XII. stoljeća, i koji su prežici odatle s iseljenicima preneseni u južnu Italiju.

Već smo spomenuli kako je prof. M. Rešetar o staroj domovini Šklavuna govorio najargumentiranije. Po njemu oni potječu iz područja od Cetine do Neretve, a naročito s donjeg toka i utoka Neretve. Svjedoči za to njihov ikavski govor, suglasničke skupine /št/ /žd/ (a ne /šč/ /žd/) kao **plāšt**, **prišt**, **gūšterica**, **prēgrist**, **vištīc**, **gōdišt**, **mōždane**, **dāždi**, **zvīždat** . . .²⁹ stariji stupanj razvitka novoštokavske akcentuacije itd. Ta obilježja prisutna su bila u makarskom primorju prije kasnijih seoba, kako je to naveo D. Brozović.³⁰ Istočno od te granice bili su u to doba štokavci jekavci s drukčijom akcentuacijom, a zapadno su bili čakavci ikavci, čime se objašnjavaju mnogi čakavizmi u šklavunskom jeziku: a) *dj > j: **prēja**, **tūj**; b) ščakavizam **nišće**; c) refleks poluglasa /b/ > /a/ u riječima: **mālin**, **zāli**, **mānon** (I. sg.), **vāžēt(i)**; d) refleks /ɛ/ > /a/ iza palatala u riječima: **zājāt**, **ōjāt** »oduzeti«; e) nezamijenjen skup /čr-/ u leksemima: **črivo**, **črv**, **črčāk**, **črkle** »čvarci«; f) oblici **bimo**, **bite** pored **bismo**, **biste**; g) leksemi sa /re-/ umjesto /ra-/: **krēst**, **rēsti**, **rēpak** »vrabac«; h) čakavski namještaj enklitike: **sam ti rēkla**, te i) mnogi leksemi karakteristični u čakavskom (i gdjekad u zapadnoštokavskom): **driv**, **dubrava** »šuma«, **jelitica** »kobasica (od **jelito** »crijevo«), **mūka** »brašno«, **rab** »sluga«, **ušenga** »uš«, **přvi dān** »ponedjeljak«, **sagutra** »sega jutra«, **veće** »više«, **čūda** »mnogo«, **ōgañ**, **saga** »sađa«, **spūž**, **teg** »posao«, **žřt** »vino«, **željūd** »žir«, **žūžņa** »uzica za cipele« itd.

Ti čakavizmi rezultat su prisnog susjedstva ikavskih štokavaca sa čakavcima u staroj domovini, ali i naslanjanja štokavskoikavskih naseljenika u južnoj Italiji s kraja XV. i početka XVI. stoljeća na ostatke starijeg čakavskog iseljeničkog sloja na tom prostoru, za koji postoje povijesni i jezični dokazi.

Ti jezični podaci upozoravaju i na to da staru domovinu Šklavuna valja tražiti upravo u podbiokovskom području, gdje su se ikavski zapadnoštokavski s izoglosama /št/ /žd/ i čakavski prije spominjanih migracija gotovo dodirivali i bili manje polarizirani nego igdje drugdje tijekom stare zapadnoštokavsko-čakavske granice.

Međutim P. T. Badurina u već spomenutoj knjizi³¹ navodi podatak³² da su tamošnji doseljenici **la gente dalmatina e liburna**. On u sačuvanim prezimenima tamošnjih Šklavuna prepoznaje mnoga današnja prezimena iz Istre i ojkonime porodično-zadružnog postanja, osobito u južnoj i jugozapadnoj Istri. On također u leksemima: **malin**, **hiža** »kuća«, **brīžan** »jadan«, **lačan** »gladan«, **tovar** »magarac«, **ćičarijat** »govoriti«, **torko** »toliko« itd. prepoznaje riječi današnjih »Slovinaca« južne i jugozapadne Istre (vjerojatno i vodičke oaze u Čičariji) i staru

²⁹ M. Rešetar, o. c., st. 86. Te skupine pravilne su u hrvatskom i srpskom književnom jeziku. Moj naziv bugaršćica otklon je od norme i ugleda sa na izvorni čakavski lik.

³⁰ D. Brozović, O makarskom primorju . . ., o. c., 388.

³¹ V. bilješku 16.

³² P. T. Badurina, o. c.: Biskup T. Gianelli u djetu *Memorie della chiesa e diocesi di Termoli*, Termoli 1753—1769 (manoscritto).

domovinu Šklavuna stavlja u Istru. Toj tezi u prilog govore šklavunski leksemi: **hiža, rihtar, vëhtar** njemačke provenijencije, koji se doduše đadu u to doba potvrditi u starijoj dalmatinskoj književnosti, ali koji nisu pučke riječi u Dalmaciji. To podupiru pretežno »sjeverni čakavizmi«: **lačan, malin, grabeše** (metatezom od **brageše** »hlače«), te se, po našem mišljenju, doseljavanje u južnu Italiju i iz sjevernog čakavskog područja, a u izvjesnom stupnju ni vlaškog elementa, ne smije sasvim isključiti, ali mu ne valja ni pridavati golemo značenje.

Danas kad mnogo više znamo o našim dijalektima i migracijama u XV. i XVI. stoljeću, možemo tvrditi da se ta ista migracijska struja s utoka Neretve selila na zapad sve do Istre, i u Istru, gdje se danas prostire ikavski dijalekt »istarskih Slovinaca«. »**Ti su se neretvanski govori na putu do Istre i u samoj Istri postupno čakavizirali, tj. čakavske osobine, koje su na starom staništu u tim govorima bile u manjini, danas već prevladavaju u tim istarskim govorima tako da moramo govoriti o specifičnom čakavskom dijalektu jugozapadne Istre.**«³³ Migracije iz Istre, te iz zadarskog zaleđa i iz drugih krajeva kuda je išla ova »neretvanska struja«, bilo je podosta i o njima smo dovoljno obaviješteni.³⁴ Leksemi kao **malin, torko; hiža, rihtar** ... mogu se time objasniti.

Povijesni podaci obavješćuju nas da slavenski doseljenici odmah nakon doseljavanja obnavljaju stare, srušene i podižu nove crkve u čast titulara koji se osobito štiju u njihovom starom zavičaju, te se te crkve često spominju s naveskom ~**degli Schiavoni**. Sam leksem **crikva**, koji je mogao biti donesen samo iz čakavskog, ili makar štokavsko-čakavskog kraja, osobna imena: **Blaž, Blažeta, Juraj, Jureša, Jivan, Iveta, Juvac**, i svećenici koji im dolaze iz starog zavičaja, dokazuju da je doseljeno slavensko pučanstvo bilo iz Dalmacije zapadno od Dubrovnika i da je već ondje bilo katoličke vjeroispovijesti.³⁵

Očito je, dakle, da su slavenska naselja u južnoj Italiji hrvatska, da su nastala doseljenim pučanstvom iz ikavskog primorja i njegova neposrednog zaleđa i da se ono do danas sačuvalo u tri naselja: **Acquaviva Collecroce** (hrvatski **Krūč**), **San Felice Slavo** (hrvatski **Stifilič i Filič**) i **Montemitro** (hrvatski **Mundimitar**) u pokrajini Molise, i da se njihovi žitelji danas predstavljaju kao **moliški Hrvati**.

Na njihovu jeziku, i to ne odveć dugo nakon njihova doseljavanja, zapisana je g. 1497. naša prva poznata bugarščica.

Objasniti ćemo to u stihovima pjesme (1—10) na nekoliko izdvojenih primjera:

1. — **oraias** (= ora [se] vijaše). M. Pantić, očito pogrešno, čita: **orao**. Naime /-l/ na kraju riječi i na kraju sloga nije se izgovarao već u staroj domo-

³³ D. Brozović, *O makarskom primorju* . . ., o. c., 388.

³⁴ F. Gestrin, *Prispevek h kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV.—XVII. stoletje)*, u: *Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962)*, Zagreb 1972, 89. i d.; isti, *Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche tra quattro- e cinquecento*, u: *Congressi Salentini, II*, Lecce 1973, 87. i d.

³⁵ F. Gestrin, jedan od najboljih poznavatelja ovih migracija, tvrdi: »*Iz južnoslavenskih zemalja istočno od crte Drina — Bojana doseljenika u Italiju gotovo i nije bilo; vjerska je razlika bila za njih u ono doba prevelika zapreka.*« Usp. njegov rad: *Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću*, »*Radovi Instituta za hrvatsku povijest*«, X, Zagreb 1977, 395—404. Gornji navod na str. 396.

vini. Sekvencija /-al/ u takvu položaju beziznimno se ostvaruje kao /-ā/: **òrā, kòtā, pòšā** itd.

2. — **nitkore** (= nitkore). Ova neodređena zamjenica u tom primjeru zadržava suglasnički skup od dva zatvorna suglasnika /-tk-/, koji se skup, kao i drugi slični, pod utjecajem talijanskog jezika rasterećuje: **nikor**. Navezak /-r(e)/ čuva se do danas: **nikor**, gen. **nikrog** (nastao metatezom).
— **nichiasce** (= ne čaše). Vjerojatno **ne tijaše**, prema današnjem šklavunskom liku **tije³⁶ho** (3. lice mn.). Početni h /x/ potvrđen je samo u prezentnim likovima.
3. — **gouorasce** (= govoraše). U ovoj pjesmi isključivo, a u šklavunskom govoru kudikamo najčešće prošlo vrijeme jest imperfekt: **vijaše** (1), **tijaše** (2), **govoraše** (3).
— **istmice** (= iz tamnice) i **tamice** (9) (= tamnice). Suglasnički skup /mn/ pojednostavnjuje se, poput drugih sličnih suglasničkih skupova, od dva ili više zatvorenih suglasnika: **nikor** (= nitkore), **di** (= gdje), **tić** (= ptić), **loka** (= lokva), **kat** (= tkat), **ñat** (= gñat), **tila** (= htilla) itd.³⁷ Tako je danas u mnogim čakavskim (i zapadnoštokavskim) govorima na primorju.³⁸
4. — **sidi** (= sidi). U pretiskanoj pjesmi M. Pantić (ako u pretisku nije tiskarska greška) piše **sidi**. Pretpostavljam da je njegovo prvo čitanje ispravnije. To je lik 2. lica jednine imperativa "ikavskog" oblika glagola **sist** (*sěsti), **sidem** (*sědǫ),³⁹ kako je danas u šklavunskom. Samo dva stiha dalje PaziENZA je /đ/ u 2. licu jednine imperativa glagola **poći** zapisao prikladnom grafijom: **pogi** (= pođi).
5. — **progouoru** (= progovoru) ... **zimaju** (= jimaju ?). Takvi dočeci u 1. licu jednine prezenta u našim spomenicima u XV. st. prilično su česti. U šklavunskom danas nema tih prezentskih nastavaka. Usporedi čak. **hōcem, mōrem** (<*možem).
bigomte (= Bogom te). Usporedi **bide** (za: bude), **kòsiļa** (za: košulja)⁴⁰ itd.
6. — **smederesche** (= smederevske). Tako i u 8. i u 9. stihu. Najvjerojatnije je ispao /v/ utjecajem talijanskog sufiksa **-esco** u tvorbi ktetika. Usporedi oblik **turečke** (10), od **Turak (turački)**, utjecajem istoga sufiksa.
9. — **jatechui** (= ja te ću). U starijim čakavskim spomenicima, i u današnjem šklavunskom, pokatkad pronominalna enklitika u sličnim slučajevima pretходи glagolskoj: **ja ti sam rěkla**⁴¹ itd.

U današnjem moliškom čest je proklitički (čakavski) razmjestaj enklitikâ: **Je-pòšâ Lamërik**. Neke od tih (i drugih) pojava mogu se tumačiti (ovdje i ondje) utjecajem talijanskog jezika.

³⁶ M. Rešetar, o. c., st. 156.

³⁷ Ibidem, str. 171.

³⁸ P. Simunović/R. Olesch, **Čakavisch-deutsches Lexikon III, Čakavische Texte, Köln-Wien 1983**, passim.

³⁹ M. Rešetar, o. c., st. 149.

⁴⁰ M. Rešetar, o. c., st. 112, 154.

⁴¹ Ibidem, st. 226, 230.

10. — **seruene creucze** (= črvene krvce). Ako je točno Pantićevo čitanje (**scr-** = **čr-**, na što ga upućuje grafija u imenu **Busicchio**, što je bez sumnje **Vučić**), bio bi oblik **črvene** u ovom slučaju čakavizam. Takvih leksema s nezamijenjenim skupom /čr-/ ima u šklavunskom: **čřv**, **čřiva**; **čřčák** . . ., ali uvijek **crn** i **čřneja** »crven« (m.), **čřnela** (f.). Oblik **čřneja** tumači se metatezom i zamjenom palatalnosti **crjen** > * **crnel** > **čřneja**.

— **bellocatela** (= beloga tela). Vjerojatno: **biloga tĭla**. Iako u šklavunskom ima nekoliko ekavizama: **vĕrijat**, **ĕbedvi**, **spovĕdat**, **odĕkar**, kakve nalazimo u doba njihova iseljavanja npr. u čakavskom Splitu, smatram da je ovdje talijanski zapisivač zabilježio čest izgovor fonema /i/ kao zatvoreno /e/, kako je i danas.⁴² Pod utjecajem talijanskog dijalekta dugi se vokali u današnjem šklavunskom zatvaraju. Tako /i:/ > /ie/: **riĕć**, **liĕp**, **criĕkva**, **driĕv** »drvo«. Takav se izgovor /i:/ lako percipira kao /e/⁴³ a katkad i kao /ie/: **Cvieta**.

— **belloga**, **vitescocha**; **slauomo** (7). Ovi pridjevski likovi pokazuju u deklinaciji nastavke **-oga**, **-omu** (ne: **-ega/-emu**). Tako je bilo i u podbiokovskom primorju, a tako je i danas u odtamošnjih doseljenika iz XVII. stoljeća na istočnim naseljima Braća, Hvara i Korčule (Račišće).⁴⁴

Očito bugarščica o tamnovanju vojvode Janka nosi obilježja govora hrvatskih doseljenika u južnoj Italiji, kako to posvjedočuje do danas sačuvan jezik moliških Hrvata. Sačuvani stihovi naše pjesme pokazuju da je Ruggero de Paziienza stihove nepoznata jezika prilično vjerno »propustio kroz svoje fonološko sito« i predočio grafemima svojega jezika.⁴⁵ U tom zapisu na kojem su se već prije okušali Benedetto Croce i drugi, prof. M. Pantić se prilično dobro snašao, podarivši nam iz toga tobožnjeg »teksta pijanih ljudi« nadahnuti odlomak naše prve zapisane bugarščice.

JOŠ O IZVODITELJIMA OVE PJESME I O ŠKLAVUNSKOJ ANTROPONIMIJI

Prof. Miroslav Pantić, dokazujući porijeklo ove bugarščice o tamnovanju vojvode Janka u Smederevu, poziva se na imena njezinih izvoditelja u Gioia del Colle. On smatra da su ona »porcklom (...) iz naših severnih strana, iz Srbije despota Đurđa, i možda baš iz Smedereva, o kome njihova pesma peva«.⁴⁶

⁴² Usp. D. Brozović, *Fonološki opisi . . .*, o. c., 393.

⁴³ M. Rešetar, o. c., st. 143, to izrijeком kaže: »Ein langes i nicht selten zu einem e hinneigt.«

⁴⁴ Iz kojih dijalekatskih bilježaka s tih punktova.

⁴⁵ Jedva bih se mogao složiti s prof. M. Pantićem da »njegov zapis izgleda toliko iskvaren, da nije čudo što ga Benedetto Kroče, koji je isti jezik znao koliko i njegov četiri stoljeća stariji zemljak, to jest nimalo, nije umeo do kraja korektno pročitati, a nekmoli razabrati« (to nismo u stanju ni danas), pa i s Benedettom Crocem, kojemu je u čitanju pomogao »učeni poznavalac slavenskih jezika«, kad tvrdi da je iz Paziienza zapsa teško razabrati smisla: »Ili bi to bile riječi pijanih, ili ih je (Paziienza) čudno uhvatio.« M. Pantić, o. c., 428.

Meni se čini da je Paziienza doista to s pacijencijom pisao i dobro zapisao. Dovoljno se obavijestiti kako su u latinskim i mletačkim tekstovima toga vremena u nas zapisana naša imena, i to od pisara koji nisu uvijek bili Talijani.

⁴⁶ M. Pantić, o. c., 432.

Naime Ruggero de Pazienza zapisao je s priličnom sigurnošću tridesetak imena izvoditelja. Bilo ih je i više, ali on nije mogao, kako kaže, razabrati imena i govorenje. On se očito s njima pobliže upoznao, jer zna i navodi tko je kome od njih muž, žena, bivša žena, sestra, snaha; tko je lijep, dobar, tko s kim pleše, tko je najviše vina popio itd. Vjerojatno je sam propitkivao izvoditelje, ili mu ih je tkogod tko ih je dobro poznavao podrobno opisivao i kazivao mu njihova imena.^{46a} Potrebno je svakako istaknuti da zapis ovih imena nije puka proizvoljnost talijanskog pjesnika.

Imena glase:

a) za muškarce: **Butko** (Butco), **Duško** (Dusco), **Džuro** (Chiuro), **Gratko** (Gratcho), **Junko** (Junco), **Jurko** (Jurco), **Milko** (Milco), **Petko** (Petco), **Radić**, a ne Radič (Radicchio), **Radonja** (Radognio), **Radoslavac**, a ne u vokativu Radoslavče (Radoslauce), **Raško** (Rascho), **Ratko** (Ratco), **Vučeta** (Bucetta), **Vučić** (Busicchio), **Vujko** (Vuico), **Vukašin** (Bucascino).

b) za žene: **Cvita**, vjerojatno ne Cvijeta (Zuieta), **Drita**, **Juba**, **Mila**, **Milica** (Miliza), **Radclja** (Radeglia), **Radoslava** (Radoslaua), **Ruža** (Ruscia), **Slava** (Slaua), **Stanica** (Staniza), **Stija** (Stia), **Vučica** (Buciza), **Vuka** (Buca), **Vuksava**, ne Vukosava (Bugzava).

Prof. M. Pantić smatra: »Sve su to stara imena koja su se u nas nosila nekad — ona se nose još uvek — i za koja se nebrojene potvrde nalaze u starim poveljama i ostalim spisima, u zbirci Stanojevićevih starih srpskih zapisa i natpisa, u rečnicima Vukovom i Daničićevom, u Novakovićevim izdanjima srednjovekovnih srpskih spomenika, u velikom Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika i u nedavno štampanom Rečniku ličnih imena kod Srba Milice Grković.«⁴⁷

I to je točno. Ali nam ta vrela ne govore mnogo. Više bismo, i to mnogo, potpore za navedena imena našli u današnjim prezimenima od tih imena i imen-skih osnova, a ona se po **Leksiku prezimena SR Hrvatske** nahode mahom uz primorje od Dubrovnika do Istre, u imenima **Supetarskog kartulara** i **Povaljske listine** od XI. do sredine XIII. stoljeća, koja se odnose na nekadašnju neretvansku kneževinu, i koja umnogome odgovaraju šklavunskim imenima, u imenima srednjovjekovnog Splita ili npr. u imenima iz Jirečekaova zbornika (II) »**Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka**« (1962), u kojem su mnoge

^{46a} Ne vidim golemu razloga sumnji koju iskazuje prof. M. Pantić (o. c., 431) da su neka od navedenih imena izvoditelja pjesme kao npr. **Gratko**, **Drita**, **Juba**, **Junko** i **Stija** neovjerljiva. Ona su naime potvrđena u našoj povijesnoj i suvremenoj antroponomiji: osobno ime **Grade**, **Gradimir** u Dubrovniku u XIII. i XIV. stoljeću, te u prezimenima **Gračić** (Rab, Zadar, Dubrovnik), **Gračin** (Sibenik od XIV. stoljeća i danas, Vis); osobno ime **Juba** (< Ljuba) pokazuje pojavu $l > j$ (jubav, jubica), tj. tzv. jadranskom, koja je pojava prilično recentna, ali pojedinač-ni primjeri zapisani su na jadranskom primorju npr. u XV. st. u Zadru: **Jubavac**, de **Jubovici**-is, koja stoljeće ranije glase **Glubavac**, **Lubavac** (usp. K. Jireček, o. c., str. 288); osobno ime **Junko** (*Junb »mlad«) u prezimenima **Junković**, **Junčić** (Krk), **Junušić** (Split), ime **Giuneo** u Kalabriji (v. bilj. 54). Imenica **junac** nalazi se i danas u moliških Hrvata. Osobno ime **Stija** ikavski je (i jekavski) hipokoristik od **Stipa** (i **Stijepa**). Usp. prezime **Stijević** itd.

Sto se tiče imena **Drita**, usp. prezime **Dritanović** (Pregrada), **Dritić** (Bosna), češki **Dritek** (=deronja), ali to za ovaj areal uporabe imena **Drita** nije dovoljno. Pretpostavljam da se ovdje radi o čestom albanskom ženskom imenu **Dritë/-a** (=Svjetlana). Usp. **Fjalor me emra njerezish**, Tirana 1982, 88. Albanski naseljenici iz istoga vremena živjeli su zajedno s hrvatskim doseljencima u mnogim župama južne Italije toga vremena (Rešetar, o. c., st. 35). Među hrvatskim imenima nalaze se albanska: **Leca**, **Lessi**, **Ghon**, **Gur** i dr.

⁴⁷ M. Pantić, o. c., 431.

potvrde tih imena s istog primorskog područja, a potvrđena su davno prije poznatih migracija itd. Iako je slijed istog ili sličnog imenskog repertoara na istom, već prije ovdje utvrđenom jezičnom području indikativan, ni ti dokazi ne objašnjavaju sve.

Ne znam, a vjerojatno bi bilo teško pronaći, bilo koje povijesno narodno ime za koje se može tvrditi da je isključivo u uporabi samo u Srba ili samo u Hrvata. I to valja stalno imati na umu. Ali osobna imena nastaju u zavičajnom idiomu i odražavaju jezična obilježja dotičnog dijalekta. U gornjem popisu, osim narodnih imena, spominju se i tzv. svetačka imena. I ona dolaze u raznih naroda iz različitih vjerskih središta i također se prilagođuju jezičnim sredinama u kojima su u uporabi, te nose sa sobom konfesijska i kulturna obilježja.

S jezičnog gledišta, na primjer, oblik osobnog imena **Juba** (od **Ljuba**) mogao je nastati na jadranskom primorju. Osobno ime **Jurko** (od grčkog **Geórgios**, romanski **Giórgio**) s **gǝ > đ > j** potvrđeno je na zapadnom, katoličkom području na prostoru nekadašnjeg protezanja čakavskoga i kajkavskoga narječja, i to od Dubrovnika u XIII. stoljeću pa uz primorje, te kontinuirano u zapadnoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj (i Sloveniji).⁴⁸

Jezična obilježja tih i takvih imena svjedoče da su ona mogla nastati, i biti u uporabi, na jugu i zapadu srpskohrvatskog jezičnog dijastistema, a ne na sjeveru, kako to zaključuje prof. M. Pantić na temelju popisa imena izvoditelja naše bugarščice i povijesnih potvrda nekih od tih imena u starim srpskim spomenicima.

Ne bi valjalo niti na temelju kasnije hrvatske povijesne antroponimije u kojoj je zasvjedočen kudikamo veći postotak tzv. svetačkih imena nego što to iskazuje navedeni popis donositi bilo kakve zaključke kad je riječ o antroponimiji prije Tridentskog koncila (1545—1563), jer su dotad i u Hrvata u pretežnoj uporabi narodna imena kao i u Srba. Može se to pokazati na antroponimiji u ostalim hrvatskim naseljima XV. i XVI. stoljeća (i prije toga vremena) po svoj južnoj Italiji.

Takvo dokazivanje nažalost nije više moguće na suvremenim osobnim imenima moliških Hrvata, jer su u njih danas gotovo sva osobna imena talijanskih likova, osim imena **Mára** i imena **Jivan**, koje je ime uglavnom onda i danas u istom području uporabe ondje i ovamo kao i osobno ime **Jurko**.

Važno je, dakle, pokazati kakav je povijesni imenski repertoar u ostalim hrvatskim naseljima u južnoj Italiji i koliko se on poklapa s popisom imena koja krajem XV. stoljeća zapisuje Ruggero de Paziienza u Gioia del Colle.

Hrvatska imena sačuvana su u notarskim protokolima Madere iz XV. i XVI. stoljeća,⁴⁹ od kojih navodim: **Radić** (Radicchio), **Radovan** (Radoanus), **Vukašin** (Bucasini), **Staniša** (Stanissa), **Radonja** (Radougha/Radonio/Radoughya),

⁴⁸ E. De Felice u *Dizionario dei cognomi italiani*, Milano 1979, str. 138, navodi kako prezimena **Giure**, **Giuri** odražavaju hrvatski i slovenski tip toga prezimena u Italiji.

Smatram da u Pazienzinoj grafiji imena **Ghiuro** može biti hrvatsko ime **Juro**, ili s romanskim refleksom **gl** → **3**: **Džuro**, kako je u Dubrovniku: **Džore**, **Rudže** (:Rugièro), odnosno u današnjim talijanskim prezimenima **Giurovich**, **Giurgevich** (E. De Felice, *ibidem*).

⁴⁹ Ispisao ih je M. Rešetar u navedenom djelu (st. 35—36).

Radovit (Radoutus), **Mirac** (Mirza), **Tvrtko** (Tvrci), **Dobreš** (Dobres), **Radul** (Radolla), **Vučić** (Bucicchio), **Vuk** (Vuci), **Milica** (Miliza), **Stana**, te Martinus de **Rado**, **Vera** Dominici, Petrus **Boze**, Mateus de **Mira**, današnje i ondašnje ime **Bláž**^{49a} i **Bilak**. Mnoga od tih imena ista su kao ona u popisu R. de Pazienze ili su tvorena od istih osnova.

Gotovo isti repertoar osobnih imena može se pratiti u prezimenima moliških Hrvata koja početkom XX. stoljeća zapisuje J. Smodlaka.⁵⁰ **Blažeta** (Blasetta), **Jakuš** (Jakusso), **Matas** (Matasa), **Matijača** (Mattiaccio), **Mileta** (Miletta/Miletti), **Mirko** (Mirco), **Papić** (Papiccio), **Peko** (Peca/Peccu), **Rado** (Radi), **Staniša** (Staniscia), **Tomica** (Tomizzi) u Kruču; **Radat** (Radatta), **Marko(vić)** (Marcovichio) u Filiču; **Jureša** (Jurescia), **Jurica** (Jurizzi) u Mundimitru; **Brkica** (Berhizzi) u Palati, **Jakovina** (Jacovina) u Taveni. Ostala su Smodlaci manje sigurna: **Grgurica** (Gorolizza), **Iveta** (Vetta), **Smiljan** (Smigliani), **Maruša** (Maroscia), dok za likove **Giorgetti** u Kruču i **Giorgetta** u Mundimitru, koje ni ja ne nalazim među suvremenim talijanskim prezimenima, smatra da su, ugledanjem na talijansko ime **Giorgio**, nastala od **Jureta** (ili **Doreta**,⁵¹ vjerojatno **Džoreta**).

Navedimo također prezimena od osobnih imena koja je prof. M. Hraste ispisao iz matica u župama Monte Gargana, koje se onamo čuvaju od sredine XVI. stoljeća:⁵² **Dragoje** (Dragoia), **Pastro(vić)** (Pastrovicchio),⁵² **Budinica** (Budinizza), **Maro(vić)** (Marovicchio), **Vučenić** (Vocenichio), **Antica** (Antizza), **Bogunić** (Bogonicchio), **Stramac** (?) (Stramacchio), **Ivan** (D'Ivani), **Radonja** (Radogna), **Andelić** (Angelicchio), **Milić** (Milicchio), **Vučinić** (Vucinicchio), **Antić** (Anticchio), **Jakovina** (Jacovino) te prezime **Mikalja** (Micaglia), koje smo već naveli iz mjesta **Peschici**.⁵³

Popunimo tu antroponimijsku sliku nekim imenima i prezimenima iz Kalabrije iz Rohlfsove⁵⁴ građe: **Braille**, **Vucissa**, **Drago**, **Giunco**, **Jandria**, **Jelina**, **Jelo**, **Jozzo**, **Jure**, **Jurizza**, **Milotta**, **Radicina**, **Martinazzo**, **Maruzza**, **Petrona** itd.

Sve navedene skupine antroponima pokazuju u biti isti, a u oblicima gotovo isti ili sličan imenski repertoar kao imena izvoditelja spomenute bugarske iz Gioia del Colle. Većina tih imena potvrđena je, što je vrlo značajno, iz istog vremena i sva pripadaju istom vremenu i istoj struji naših doseljenika u južnoj Italiji. Imena iz tih popisa kao što su: **Blaž**, **Blažeta**, **Bilak**, **Cvita**, **Ivan**, **Iveta**, **Jivan**, **Jozo**, **Juba**, **Jure**, **Jureša**, **Jurica**, **Juvac**, **Mikalja**, **Stija** ... mogla su

^{49a} Ime je u vezi s kršćanskim svecem kojega su doseljenici posebno štivali i crkvu podigli, a nije u vezi s narodnim imenom Blažimir i sl., od kojega bi hipokoristik glasilo **Blážo**, **Bláže** i sl.

⁵⁰ J. Smodlaka, *Posjet apeninskim Hrvatima*, Zadar 1906, p. o., 38.

⁵¹ *Ibidem*, 38.

⁵² M. Hraste, o. c., 614—616.

⁵³ Osim u Crnoj Gori, to je prezime potvrđeno 1589. u Šibeniku, u XVII. stoljeću u Splitu: **Pastrić**, a oblik **Pastrovicchio** osobito frekventno danas u Novigradu. Vjerojatno je u vezi s (općeslavenskim) pridjevom **păstar** »šaren«, sačuvan do danas u čakavskom (usp. M. Hraste/P. Šimunović, o. c., st. 782).

⁵⁴ Zanimljivo je da J. Mikalja u svojem Rječniku »posuvremenjuje« to zavičajno ime kao **Pještica** (Pjesctica), time nas navodi na ishodišnji lik ***pěsk-** -ica (=pješćica) ili -vel (=pješćaci). U liku **Peschici** sačuvani su /e/ < /č/, skup /šč/, a vjerojatno i romansko /l/ za hrv. /b/ (?) (tip: **Pisino** za **Pezin**, **Abraivizzo** za **Obrovac** itd.). Te »baizamiranc« pojave pokazuju da je toponim kudikamo veće starine i da pripada starijem čakavskom sloju doseljenika. Usp. bilj. 5.

⁵⁴ G. Rohlfs, *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria*, E. Longo Editore, Ravenna 1974, 434 str., s. v.

nastati, dakle, na primorju i u zapadnoj Hrvatskoj, većina njih samo u katoličkoj sredini, a za neka je prezimena na **-ica** također karakteristično primorsko područje. Sva druga, narodna, imaju posvudašnji razmještaj na području hrvatskoga i srpskog jezičnoga pejzaža, ali su prezimena od njih gusto potvrđena upravo uz primorje, od Dubrovnika na zapad,⁵⁵ ali i drugdje, naravno.

Izvan svake je sumnje da sva ona zajedno pripadaju istom jezičnom, imenskom, vjerskom i narodnosnom miljeu, tj. kraju koji su u staroj domovini zauzimali nekadašnji iseljenici u južnoj Italiji.

Teško može, dakle, opstati tvrdnja prof. M. Pantića kako »imena 'Slavena' iz Gioia del Colle, još više njihov jezik, a ponajviše pesma koju su pevali, navode na pomisao da su oni u Italiju došli . . . iz naših severnih strana, iz Srbije despota Đurđa, i možda baš iz Smedereva, o kome njihova pesma peva«.⁵⁶

Pokušao sam upravo pokazati kako se ta tvrdnja ne može braniti ni s obzirom na jezik, ni s obzirom na jezik pjesme, ni s obzirom na imena njezinih izvuditelja.

*

Šklavuni u pokrajini Molise sačuvali su do danas, među inim, još jednu pjesmu, vjerojatno približne starosti kao prva, ali kudikamo mlađeg zapisa, i to u nekoliko inačica. Navest ćemo jednu od njih:⁵⁷

»Druga drâga, hõmo u ružice!«
 »Druga drâga, nè moram dôc.«
 »Zâšto, drâga, nè moraš dôc?«
 »Jimam strâh do Jivan Karlovića.«
 Jësu sëdam gõdišti
 ka se ne [z]nâde ne život ne živóta*.
 Pîva svîtja** ke Máre je nabrála
 je vřla zgõra stíne Mormoric***.
 »Vâko dâ b' sa sùšija sře do Jivan Karlovića!«
 Číla Mára zvõnič do konjía,
 je pítala: »Štõ je tã zvõnč?****
 »Të su zvõnec do konjía do Jivana Karlovića.«

[*je li živi, je li u životu,** cvijeće,*** »ime žuborastu vreću«, ****čiji se to zvonci (čuju)?]

U ovoj pjesmi, koja je također fragmentarna, izražena je Marina kletva upućena Jivanu Karloviću. Sadržaj se jasnije vidi u podužoj inačici čakavske (ekavsko-ikavske) pjesme o Ivi Karloviću, koju bilježi F. Kurelac u svojim »Jačkim ili narodnim pësmama prostoga i neprostoga puka hrvatskoga«.^{57a}

S povijesnog gledišta (ali ne s gledišta ličnosti u pjesmi) u objema pjesmama riječ je o banu Ivanu Torkvatu Karloviću, nazvanom hrvatski Job. Banovao je

⁵⁵ Usp. Leksik prezimena SR Hrvatske (uredili V. Putanec/P. Šimunović), Zagreb 1976, s. v.

⁵⁶ M. Pantić, o. c., 432.

⁵⁷ M. Rešetar, o. c., str. 282.

^{57a} Fran Kurclac, Jačke ili narodne pësmë prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonskoj i želëznoj na Ugrih, Zagreb 1871, XXXIV—XXXV.

1521—1524. Isticao se u borbi s Turcima, osobito pri obrani Klisa. Bio je vrlo omiljen u Lici i Krbavi, te opjevan u narodnoj pjesmi.⁵⁸ U inačicama te pjesme u moliških Hrvata ime bana spominje se različito: **Ivan Karlović**, **Ivan Dovice**, **did Karlović**, **Karlo Vića**.⁵⁹ Iako su oni pjesmu donijeli iz staroga kraja, u njoj se spominje tamošnji domaći toponim **Mormorizza**.

U pjesmi o Jivanu Karloviću, slično kao u bugarsčici kojom se bavimo, imena i događaji samo su pozadina pozornice na kojoj se zbivaju drukčiji, a bitni, ljudski sadržaji. Ono što je manje bitno i važno (kao što su to često: mjesto zbivanja, događaji i povijesne ličnosti) lakše se u životu usmene pjesme podvrgava mijeni.

Umjetničko djelo nastaje i »živi« kao izraz i odraz prilika, te odgovor na potrebe koje su ga izazvale. U bugarsčicama su to duboko proživljeni unutrašnji duševni lomovi, bol i tuga u tužnom ugođaju. Nema razloga tražiti povijesnu istinu u **bolnoj intimnoj istini jedinke**, narodnog pjevača koji likove i mjesto zbivanja uzima kao kulise i odsluk svoje intimne drame o kojoj pjeva.

Povijesna su se zbivanja u tom vremenu narodnih nevolja i seoba širila brzo te imala odjeka u usmenoj i pisanoj književnosti. Mnogo je potvrda za to u staroj hrvatskoj pisanoj i usmenoj književnosti, od M. Vetranovića, H. Lucića, P. Hektorovića, J. Barakovića i dr., pa i o Janku Sibinjaninu (Jánosu Hunyadiju, 1387—1456) i o »Jurju« Smederevskom (= despotu Đurđu, 1375—1456), o kojem također pjeva naša prva zapisana bugarsčica, a da mu pritom ni ime ne spominje. Godine 1547. slijepi pjevač u Splitu pjeva pjesmu o Marku Kraljeviću, a desetak godina od zapisa naše bugarsčice pučki prevratnici (1510—1514) u hvarskim selima nazivaju svojega vođu Matiju Ivanića — **vojvoda Janko**. Nije sretno vezivati nastanak bugarsčica za ličnosti srpskog, ugarsko-hrvatskog ili kojeg drugog vladarskog dvora, uz toponime i »nacionalnu« pripadnost povijesnih ličnosti. No dvojbe zbog tih i drugih razloga o mjestu nastanka bugarsčica još su prisutne u našoj znanosti o usmenom stvaralaštvu. Jedni naime smatraju, kao npr. prof. M. Pantić, da su one nastale »u našim severnim stranama, a ne u južnim i zapadnim«. To isto tvrdio je i A. Sørensen.^{59a} Drugi, kao npr. F. Miklošič, smatraju da su nastajale u hrvatskim stranama,⁶⁰ odnosno u južnim primorskim krajevima i vjerojatno u susjednim područjima Bosne i Hercegovine.⁶¹ Drugi, opet, vide im kreatorski milje u južnoj i zapadnoj Hrvatskoj na nekadašnjem cjelokupnom području čakavskog (i kajkavskog) područja, a ja bih dodao i tadašnjeg susjednog zapadnoštokavskog područja kako to pokazuje i jezik mnogih zapisanih bugarsčica. O tome će se istraživači i dalje sporiti.

S obzirom na pitanja koja je pokrenuo prof. M. Pantić u vezi s našom prvom zapisanom bugarsčicom smatram kako nije najvažnije raspravljati treba

⁵⁸ P. T. Badurina, o. c., 36—37.

⁵⁹ M. Rešetar, o. c., st. 78—79.

^{59a} Vidi radove: A. Soerensen, *Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serbischen Heldendichtung*, »Archiv f. sl. Ph.«, 1892—1898, XIV—XX.

⁶⁰ Franz Miklosich, *Beiträge zur Kenntnis der slavischen Volkspoeseie*, I. Die Volksepik der Kroaten. Denkschriften der Kais. Akademie, Philosoph.-hist. Cl., Bd. 19, Wien 1870, str. 3.

⁶¹ I. N. Goleniščev-Kutuzov, *Epos serbskogo naroda*, Moskva 1963, 276.

li toj pjesmi pridodati epitet hrvatske ili pak srpske pjesme, a nismo je pritom sasvim točno do kraja ni pročitali, niti smo joj naslova podarili. U vrijeme njezina zapisa nisu se u nas dijelile ni narodna historija, ni narodna poezija, pa ni ličnosti u njoj. Izvoditelji naše prve zapisane bugarščice, koji su se nazivali Šklavuni i Šklavunke, tek su u ovom stoljeću doznali ime svojega matičnoga naroda. Tek su u ovom stoljeću poučeni otkud su došli njihovi preci u njihovu današnju postojbinu, a dotad su imali samo nejasnu predodžbu da potječu »z one ban(d)e mora«⁶² (pri čemu im je očito bilo jasno da »ona banda« zasigurno nije npr. Panonija nego Dalmacija). Tek su u ovom stoljeću postali svjesni imena svojega matičnoga jezika. Pola tisućljeća umjeli su samo »na našu govorit«. Zaboravljeni stoljećima, prepušteni sebi, vremenu koje ih je gutalo, ispunjavali su, koliko su mogli, zavjet svojega sunarodnjaka prof. Nicole Nerija:⁶³ »Nemójte zgúbit naš jézik.« O tom jeziku i tim naseljenicima u južnoj Italiji danas više nije moguće pisati onako kako je točno prije sto godina (1885) pisao prof. Risto Kovačević u »Glasniku Srpskog učenog društva«.⁶⁴

Bugarščica i imena njezinih izvoditelja, koje je otkrio prof. M. Pantić i podario ih našoj cjelokupnoj baštini usmenog stvaralaštva, imaju nečeg zajedničkog u nastanku i u uporabi. Poput drugih narodnih pjesama i drugih imena, ta pjesma i ta imena njezinih izvoditelja oblikovani su zavičajnim idiomom, tj. narodnim jezikom.

Želio sam u vezi s prvom bugarščicom, zapisanom izvan domovine, upozoriti na dvoje: koji je to narod čijim je jezikom zapisana ta pjesma i gdje se taj jezik govorio; želio sam, slijedeći davni način i napatuk našeg prvog folklorista Petra Hektorovića i prvog zapisivača imena izvoditelja naše narodne pjesme Ruggera de Pazienze, objasniti kakva su to imena i utvrditi kojoj antroponimijskoj sredini ona pripadaju.

To sam pokazao.

⁶² M. Rešetar, o. c., str. 132.

⁶³ Potjecao je iz Kruča, bio je sveučilišni profesor na Napuljskom sveučilištu, a poginuo je kao talijanski rodoljub g. 1799. M. Rešetar, *ibidem*.

⁶⁴ Vidi tekst na koji upozorava bilješka 10.

Petar Šimunović

**ŠKLAVUN SETTLEMENTS IN SOUTHERN ITALY AND OUR FIRST RECORDED
BUGARŠĆICA**

Summary

Studying the speech and anthroponymy of Croats from Molise, as well as the anthroponymic survivals of other šklavun settlements in southern Italy, the author examines our first recorded bugaršćica which Professor M. Pantić had read and published as the first Serbian bugaršćica.

The author has compared the text of the bugaršćica song with the language of the Molise Croats, as well as the recorded names of its performers (149) with the anthroponymy of the šklavun settlers in southern Italy. He draws the conclusion that the song reflects linguistic properties of the Neretva river delta in the 15th century (ikavian characteristics, š i, ž d instead of š ć, ž j and the like; many čakavian traits etc.). The names of the bugaršćica performers match the first and last names of the Molise Croats and other medieval Croatian settlers in southern Italy; by their origin, structure and wider anthroponymic content, both are ascribed to the same linguistic and cultural milieu.

(Translated by Olga Supek-Zupan)